

การบูรณาการองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของ 4 ชุมชน ในจังหวัด อุบลราชธานี เพื่อเสนอรูปแบบใหม่ of ชุมชนแห่งการเรียนรู้

A New Model of Community Learning: Integration of Knowledge and Local Wisdom of 4 Communities in Ubon Ratchathani Province

ร้อยขวัญพุทธร มุ่งมาจน¹

Roikhwanphut Mungmachon¹

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์ บูรณาการองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และนำเสนอรูปแบบใหม่ of ชุมชนแห่งการเรียนรู้ในบริบทภาคอีสาน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาภาพรวมชุมชนในภาคอีสาน และกรณีศึกษา 4 ชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี ผลการวิจัย รูปแบบใหม่ of ชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่ใช้กับชุมชนทั่วไปและชุมชนชาวอีสาน คือ การประสานร่วมมือกันอย่างกลมกลืนระหว่างบ้านวัดโรงเรียน อาศัยปัจจัยนำเข้า คือ (1) แหล่งความรู้ ได้แก่ องค์กรชุมชน และ สื่อ (2) แหล่ง ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ คน และกิจกรรมต่างๆ มีกระบวนการเรียนรู้หลายรูปแบบ แล้วนำมาลงมือปฏิบัติจริง และใช้ศีล สมาธิ ปัญญาเป็นรากฐานแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ ทำให้เกิดความรู้ในตัวคน สังคมเป็นพลังปัญญา ส่งผลให้รอดพ้นจากภัยคือปัญหาที่มีอยู่ สำหรับชุมชนทั่วไปใช้กระบวนการเสริม คือ การรวมกลุ่มประกอบกิจกรรม การพัฒนาบุคลากร การคัดกรองความรู้ที่มาจากภายนอก การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ใช้หลักประชาธิปไตย การวิจัยแบบชาวบ้าน การร่วมกันดูแลเด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ และผู้ป่วย สำหรับชุมชนชาวอีสาน ใช้กระบวนการเสริม คือ การลดกมลลดอัตตา การนำแนวคิดที่ประสบผลสำเร็จแล้วมาปรับใช้และพัฒนาให้เหมาะสม การเพิ่มด้านวิชาการในฐานะงานของชุมชน การร่วมมือกับองค์กรจิตอาสา การวิจัย และการใช้วิกฤติให้เป็นโอกาสในการบำเพ็ญบุญ

คำสำคัญ: องค์ความรู้, ภูมิปัญญาท้องถิ่น, ชุมชน, ชุมชนแห่งการเรียนรู้, คุณธรรม

¹ นักศึกษาปริญญาเอก, หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนาบูรณาการศาสตร์ คณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

¹ PhD. Candidate in Integral Development Studies, Faculty of Management Science, Ubon Ratchathani University

Abstract

This research aims to study, analyze, synthesize, integrate traditional knowledge and local wisdom, and propose a new model of community learning in the Isan region. This involved a qualitative research method that studied in entirety Isan communities in general and studied specific cases of four communities in Ubon Ratchathani. As a result of this research, a new model for learning calls for harmonious cooperation between community, temple and schools. Such cooperation relies on two input factors, namely (1) sources of community knowledge organizations and media, and (2) sources of local wisdom, found in specific people in various activities. This new model has many learning processes through real experience guided by Buddhism's Three-fold Way. Through these learning processes, people accumulate knowledge, and transform it into intellectual power which helps them when encountering situations which occur in daily life. With this model, communities in general can add group activities, personal development, screening of knowledge from outside the community, cooperative development, adaptation of principles of democracy, small scale local research, and cooperation, in order to take care of children, youth, elderly, and people in ill health. The Asoke community can ego reduction add and stimulation of senses, adaptation of locally suitable concepts with appropriate development in the community, adoption of academic aspects into community work stations, cooperation with volunteer organizations, research, and transformation of each crisis into an opportunity to gain spiritual merit for community members.

Keywords: Knowledge, Local Wisdom, Community, Learning Community, Morals

บทนำ

ชุมชนก่อนยุคโลกาภิวัตน์ มีวิถีการดำเนินชีวิตที่กลมกลืนกับธรรมชาติ มีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ มีความเคารพนับถือผู้ใหญ่ ให้ความสำคัญกับคนมากกว่าเงินตรา และอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ปัจจุบันสภาพชุมชนเปลี่ยนไป สาเหตุส่วนใหญ่มาจากระบบทุนนิยม และกระแสโลกาภิวัตน์ การพัฒนาประเทศตามแนวตะวันตก คือดูรายได้ที่เพิ่มขึ้น ชุมชนไม่ได้พัฒนาบนรากฐานวิถีชีวิตของตนเอง และไม่ได้จัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนมีอยู่ จึงทำให้ชุมชนมีการพัฒนาไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงของวิถีการดำรงชีวิต ชุมชนที่เคยจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ถูกชักนำให้บุกเบิกที่ดินทำกิน และทำการผลิตด้วยเทคโนโลยี

ทันสมัยทำลายทรัพยากรธรรมชาติในที่สุด การดำรงชีวิตสันโดษเรียบง่ายโดยระบบเศรษฐกิจพอเพียง ถูกมองว่าเป็นความยากจนล้าหลังขาดแคลนสังคมไทยถูกครอบงำให้ก้าวตามการพัฒนาแบบทุนนิยมอย่างหลีกเลี่ยงได้ยาก ทรัพยากรของชาติถูกใช้สอยอย่างล้างผลาญภูมิปัญญาและคุณค่าดั้งเดิมถูกละเลย (ทศพร ท่องเที่ยว, 2546 ; สนั่น ชูสกุล, 2552 : เว็บไซต์)

หลายชุมชนสามารถเปลี่ยนแปลงจากสภาพความอ่อนแอ ไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนได้เริ่มต้นจากการเรียนรู้ด้วยตนเอง ชาวชุมชนต้องเฝ้าดูปัญหาที่เกิดขึ้นว่ามีสาเหตุมาจากอะไร คงไม่มีนักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญ หรือข้าราชการคนใดคนหนึ่ง ที่มีความรู้ความสามารถ เอาทัศนคติวิจารณ์ญาณ ภูมิปัญญา หรือแม้แต่คุณธรรมที่

มีอยู่ในตัวของตน มาชี้แจงบอกกล่าวชาวบ้าน ให้เปลี่ยนแปลงแก้ไขปัญหา ซึ่งเป็นไปได้ยากที่ คนนอกจะรู้รายละเอียดภายในชุมชนได้ดีเท่าชาว ชุมชนเอง การพัฒนาชุมชนโดยบุคคลภายนอกและ ทางราชการได้กลายเป็นความผิดพลาดมาแล้วในอดีต เป็นการแก้ไขปัญหามิได้ถูกจุด ไม่ทำให้ชุมชน ดีขึ้น อีกประการหนึ่งการแก้ไขปัญหโดยรัฐบาล และใช้เงินของทางราชการที่จัดสรรงบประมาณมา ให้ นอกจากปัญหาจะไม่ได้รับการแก้ไขแล้ว ยังก่อให้เกิดปัญหาเพิ่มขึ้น ชาวบ้านมีหนี้เพิ่ม มีความ ขัดแย้งกันในเรื่องงบประมาณ มีเรื่องของการเมือง เข้าแทรก แทนที่จะเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกัน และกัน หรือเป็นการแก้ไขปัญห กลับเป็นการเพิ่ม ปัญหาเมื่องบประมาณสิ้นสุด ก็หยุดการดำเนินงาน ซึ่งเป็นความล้มเหลวในระดับชุมชนประการหนึ่ง ฉะนั้นชาวชุมชนที่รู้ปัญหาของตนเองดี จะมีความ เข้าใจและเรียนรู้ร่วมกัน ชุมชนมีศักยภาพเพียงพอที่จะช่วยเหลือตนเองให้รอดพ้นจากปัญหา ด้วยการรวมกลุ่ม เรียนรู้ปัญหาาร่วมกัน ปฏิบัติกิจกรรม ชุมชนแบบมีส่วนร่วม โดยอาศัยองค์ความรู้และ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่ใช่พึ่งพาบุคคลภายนอกอย่าง ที่ผ่านมา (เสรี ชาติเหลา และเรืองยศ จันทศิริ, 2544)

เพื่อให้ได้รูปแบบองค์ความรู้และ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสมกับสถานการณ์ ปัจจุบัน ซึ่งชุมชนเป้าหมายแต่ละชุมชนจะมี บริบทที่แตกต่างกัน ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และกระบวนการเรียนรู้ที่ได้มาซึ่งความรู้และ ภูมิปัญญาจึงแตกต่างกันไปด้วย การศึกษาจาก หลายชุมชนจะทำให้ได้มุมมองและรูปแบบของ ความรู้ที่หลากหลาย สามารถนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และบูรณาการได้ โดยเฉพาะจุดเด่น ของแต่ละชุมชนในแต่ละด้านที่ควรแก่การนำมา ประยุกต์ใช้แก้ปัญหาที่กำหนดเป็นรูปแบบเพื่อ ปรับแก้และคงส่วนที่ดีเอาไว้ และเสนอเป็นรูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ ผู้วิจัยจึงเลือก ชุมชนเพื่อการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จำนวน 4 ชุมชน

ในจังหวัดอุบลราชธานี ได้แก่ชุมชนบ้านดอนหมุ ชุมชนบ้านคำแย ชุมชนราชธานีอโศก และชุมชน ผักฝนเศรษฐกิจพอเพียง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์ บูรณาการ องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และนำเสนอรูปแบบ ใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ในบริบทภาคอีสาน

วิธีการศึกษา

1. การออกแบบวิจัย งานวิจัยนี้ ได้ใช้วิธี การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เริ่ม ดันจากข้อมูลเชิงประจักษ์ ทำให้ได้ข้อสรุปชั่วคราว นำมากำหนดกรอบแนวคิด เป็นการตั้งสมมุติฐาน แล้วทำการพิสูจน์ เพื่อหาคำตอบเชิงทฤษฎี โดย ทำการวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมๆ กับการรวบรวม ข้อมูล หาข้อสรุปในรูปแบบของการอธิบาย ความ รู้ที่ได้เป็นความรู้ที่มีฐานมาจากข้อมูลโดยตรง (grounded in the data) (ชาย โพธิสิทธิ์, 2550) ซึ่ง อาจปรากฏทฤษฎีจากแผ่นดินแม่ (Home-base Theory)

2. ผู้เข้าร่วมการวิจัย (Participants) ได้แก่ (1) ผู้นำชุมชน (2) ผู้ดำเนินการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ (3) ผู้ให้การสนับสนุนการเรียนรู้ (4) ชาว ชุมชน และผู้เข้ารับการศึกษา ดูกานจากชุมชน

3. เครื่องมือในการวิจัย (Research Instruments) ประกอบด้วย (1) แบบสอบถาม (Questionnaire) (2) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) (3) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) และการสังเกตแบบไม่มี ส่วนร่วม (Non Participant observation) (4) การ บันทึกเหตุการณ์ประจำวัน

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ทำการวิเคราะห์ ข้อมูลที่ได้จากเครื่องมือวิจัย โดยดำเนินการ ดังนี้

4.1 นำข้อมูลที่ได้จากเครื่องมือหลายรูปแบบ มาจัดระเบียบข้อมูล (data organizing) ให้ข้อมูลอยู่ในสภาพที่พร้อมจะนำไปวิเคราะห์ได้สะดวก ซึ่งประกอบด้วย 2 ส่วน คือ ส่วนที่ได้จากข้อมูลเชิงประจักษ์ และส่วนที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม

4.2 เชื่อมโยงข้อมูลที่จัดระเบียบแล้วเข้าด้วยกัน เพื่อบอกเรื่องราวของสิ่งที่ศึกษา

4.3 ทำการวิเคราะห์ สร้างข้อสรุปสำหรับตอบคำถามการวิจัย แล้วนำผลการวิเคราะห์และข้อสรุปที่ได้ มาบูรณาการ เพื่อให้เกิดองค์รวมของความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละชุมชน ซึ่งจะทำให้รูปแบบของแต่ละชุมชนชัดเจนขึ้น

4.4 นำรูปแบบของทั้ง 4 ชุมชนที่ได้มาบูรณาการให้ได้รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ ที่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ในสังคม

5. การบูรณาการรูปแบบใหม่ขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของ 4 ชุมชน ในจังหวัดอุบลราชธานี มีดังนี้

5.1 นำผลการวิเคราะห์ข้อมูล ของแต่ละชุมชน มาหาข้อสรุป โดยการเปรียบเทียบ จุดเด่น จุดร่วม และข้อแตกต่าง

5.2 นำผลที่ได้จากข้อ 5.1 โดยเฉพาะประเด็นหรือสิ่งใหม่ๆ ที่ปรากฏขึ้น การคิดนอกกรอบที่ทำให้เกิดสิ่งใหม่ที่มีผลต่อความสำเร็จของแต่ละชุมชนมาสังเคราะห์และบูรณาการให้ได้รูปแบบใหม่

5.3 นำรูปแบบใหม่ที่ได้ เสนอปราชญ์ชาวบ้าน และผู้นำชุมชน เพื่อพิจารณาความเหมาะสมในการนำรูปแบบใหม่ที่ได้ มาใช้ในพื้นที่ภาคอีสาน

ผลการศึกษา

จากการศึกษาสามารถสรุปผลได้ ดังนี้

1. **ข้อค้นพบจากการวิจัย** ผลการสำรวจปัจจัยและกระบวนการขององค์ความรู้และ

ภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชุมชนเป้าหมาย โดยใช้แบบสอบถาม ในการจัดลำดับความสำคัญของแหล่งความรู้ แหล่งภูมิปัญญา กระบวนการพัฒนาองค์ความรู้ กระบวนการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น และปัจจัยที่สัมพันธ์กับกระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น มีข้อค้นพบพอสรุปได้ ดังนี้

1.1 แหล่งความรู้ของชุมชนเป้าหมาย แบ่งออกเป็นมี 2 ประเภท คือ (1) องค์กรชุมชน (2) สื่อ

1.2 แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนเป้าหมาย แบ่งออกเป็น 2 ประเภท หลักๆ คือ (1) คน (2) กิจกรรมต่าง ๆ

1.3 ความสัมพันธ์ บ้านวัดโรงเรียน กับ แหล่งความรู้และแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชุมชนเป้าหมาย มีข้อค้นพบคือ (1) โรงเรียน เป็นแหล่งความรู้ (2) วัด เป็นแหล่งภูมิปัญญา (3) บ้านเป็นได้ทั้งแหล่งความรู้และแหล่งภูมิปัญญา

2. **รูปแบบขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนเป้าหมาย** พอสรุปได้ ดังนี้

2.1 ชุมชนบ้านดอนหมู เป็นชุมชนดั้งเดิม ที่มีอาชีพเกษตรกรรมที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ผ่านพ่อแม่ญาติผู้ใหญ่ เด็กเรียนรู้จากการเห็นวิธีทำงานของพ่อแม่ทุกวัน เมื่อเติบโตพอที่จะช่วยได้ พ่อแม่ให้ช่วยโดยทำตาม หรือทำจากที่จำได้ที่เห็นจนคุ้นชิน ชุมชนมีกลุ่มผู้นำที่รวมตัวประสานกันได้ดี เป็นผู้ใฝ่รู้ เมื่อรับความรู้จากภายนอกจะมาทดลองปฏิบัติและคัดเลือกความรู้ที่เหมาะสมกับบริบทชุมชน กลายเป็นกลุ่มกิจกรรมชุมชน ใช้ศูนย์เรียนรู้เป็นแหล่งเผยแพร่ ซึ่งชาวชุมชนที่เป็นคณะทำงานจะได้รับความรู้นำไปปฏิบัติและเผยแพร่ต่อในชุมชน การให้การอบรมมีฐานงานและกิจการชุมชนเป็นสถานที่ให้ความรู้ โดยใช้วิธีการสาธิตและบอกเล่าให้เข้าใจ ชุมชนมีวัฒนธรรมประเพณีที่เข้มแข็ง ชาวชุมชนทุกเพศทุกวัยจะเข้าร่วมพิธีกรรมอย่างพร้อมเพรียง

2.2 ชุมชนบ้านตาแย เป็นชุมชนที่เน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ การขับเคลื่อน

เริ่มจากผู้นำ ที่เชื่อมั่นในศักยภาพของชาวชุมชน ในการบริหารจัดการเงินทุนที่มีอยู่ โดยการรวม กองทุนต่าง ๆ หลายกองทุนเป็นสถาบันการเงิน ชุมชนบ้านตำแย ความรู้ที่นำมาใช้เป็นความรู้พื้นฐานที่ได้มาจากสถานศึกษาและเรียนรู้จากการ ให้ความรู้โดยหน่วยงานราชการ อาชีพหลักของ ชาวชุมชน คือเกษตรกรรม ซึ่งได้รับการถ่ายทอด จากครอบครัว เช่นเดียวกับชุมชนบ้านดอนหมู เนื่องจากมีการจ้างงานและใช้เทคโนโลยีมากขึ้น ประกอบกับเป็นชุมชนที่อยู่ใกล้ตัวเมืองส่งเสริม ให้ลูกหลานศึกษาในระดับที่สูงขึ้น ส่งผลให้อาชีพ ตั้งเดิมหลายอย่างกำลังจะสูญหาย เนื่องจากขาด คนสืบทอด ชาวชุมชนมีความขยันขันแข็งในการ ประกอบอาชีพ เป็นตัวอย่างที่ดีแก่เด็กและเยาวชน การเรียนรู้ที่สำคัญคือเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง

2.3 ชุมชนราชธานีอโศก เป็นชุมชน ชาวอโศก ที่เน้นการถือศีลปฏิบัติธรรม ดำรงอยู่และ พัฒนาได้ด้วยศรัทธาที่มีต่อผู้นำ การยอมรับ ในวิถีชีวิตและหลักศีลธรรมที่ตรงกัน การผสมผสาน ความหลากหลายของภูมิปัญญาชาวบ้าน วิทยาการ สมัยใหม่และความรู้จากในตำรา ระบบบ้านวัด โรงเรียนมีการประสานกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอัน เดียวกัน การบริหารจัดการชุมชนและร่วมกับเครือ ข่ายชาวอโศกอย่างเข้มแข็ง ระบบส่วนกลางแบบ สาธารณโภคี คืออุปโภคบริโภคช่วยกันช่วยสร้าง วงจรเสริมแรงให้มีทุนด้านต่าง ๆ ในการประกอบ กิจกรรม กิจกรรมเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ มีการประกอบ กิจกรรมชุมชนรวมถึงการเข้าร่วมและจัดกิจกรรม ประเพณีร่วมกับเครือข่ายชาวอโศกอย่างต่อเนื่อง อุปสรรค คือ การเคลื่อนไหวย่างชัดเจนทางการ เมือง ถูกจัดให้อยู่ฝ่ายตรงข้ามกับชุมชนส่วนใหญ่ ที่อยู่รอบข้าง

2.4 ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง เป็นอีกชุมชนหนึ่งของชาวอโศก เป็นส่วนหนึ่งของการจัดการศึกษา สาขาเศรษฐกิจพอเพียง คณะ บริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี อาชีพหลักคือ การทำกสิกรรมไร้สารพิษ กิจกรรมร้าน

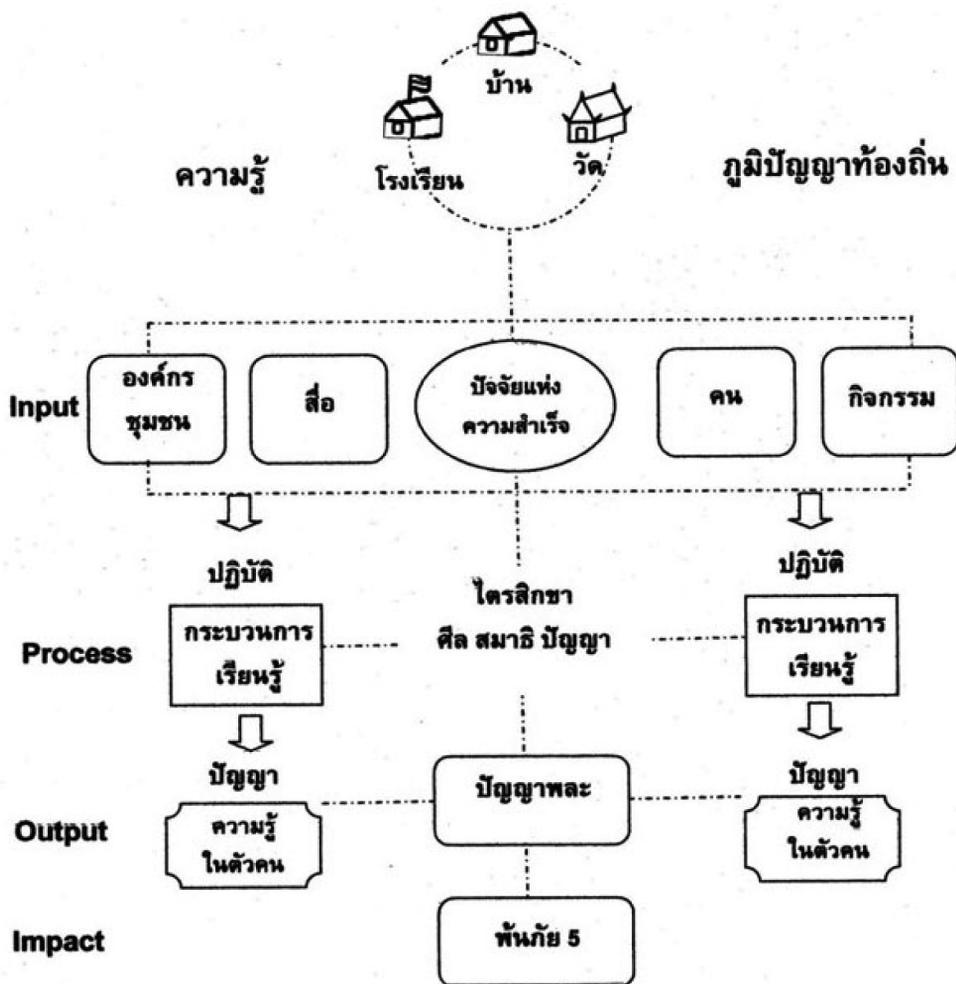
ค้าขายอาหารมังสวิรัตินราคา 0 บาท (ให้รับ ประทานโดยไม่ต้องจ่ายเงิน) เป็นสถานที่ให้การ ศึกษาดูงานหรือฝึกอบรมสำหรับนักศึกษาและผู้ สนใจทั่วไป ด้วยวิธีการ สาธิต บอกเล่า ให้ฝึกลงมือ ปฏิบัติ ความรู้และภูมิปัญญาของชาวชุมชน ได้ จากการบอกสอนของนักบวช การเข้ารับการอบรม ธรรมะจากเครือข่าย ได้จากสถานศึกษา ความรู้ใน การประกอบอาชีพได้รับจากครอบครัวคือ พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ ต่อมามีการเสริมกิจกรรมการให้ความรู้ เรื่องการดูแลสุขภาพแก่ประชาชนทั่วไป โดยแพทย์ วิถีธรรม นำโดยหมอใจเพชร กล้าจน และคณะ ทำงานจิตอาสา ให้ความรู้โดยการบอกสอน สาธิต ควบคู่กับการปฏิบัติ

2.5 เปรียบเทียบรูปแบบขององค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่นจาก 4 ชุมชน พบว่า ชุมชน บ้านตำแยเน้นด้านเศรษฐกิจ ส่วนชุมชนบ้านดอน หมูเน้นวิถีชีวิตแบบพอเพียงของชนบท ชุมชน บ้านดอนหมูมีการสืบทอดวิถีชีวิตแบบชาวอีสาน ดั้งเดิม ได้มากกว่าชุมชนบ้านตำแย ชุมชนราชธานี อโศก มีการปฏิบัติธรรมเคร่งครัดกว่าชุมชนฝึกฝน เศรษฐกิจพอเพียง ที่เน้นการพัฒนาด้านจิตใจ และ มีวิถีชีวิตมาจากแบบแผนเดียวกัน ชุมชนชาวอโศก ทั้ง 2 ชุมชนมีความแตกต่างกับ ชุมชนบ้านดอนหมู และชุมชนบ้านตำแยที่เป็นชุมชนอีสานทั่วไป คือ การมีระบบสาธารณโภคี ชาวชุมชนมาจากหลากหลายพื้นที่ มีการศึกษา ประสบการณ์ หลากหลาย มีการรวมกลุ่มกันทำงาน สามารถหมุนเวียนสับ เปลี่ยนหน้าที่การทำงาน เป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการ ผลิต ชาวอโศก มีบ้านวัดโรงเรียนเป็นอันหนึ่งอัน เดียวกันไม่แยกส่วน ชาวชุมชนถือศีลปฏิบัติธรรม และอยู่ประจำ อีก 2 ชุมชนทั่วไป เดินทางไปกลับ ระหว่างบ้านกับโรงเรียน และบ้านกับวัด การเข้า วัดเน้นการทำบุญทำทานและการประกอบพิธีกรรม ทางศาสนา ระบบเศรษฐกิจ อาชีพ และกรรมสิทธิ์ เป็นระดับครอบครัว ต่างจากชุมชนชาวอโศกที่เป็น ของส่วนกลาง ทั้ง 4 ชุมชน เป็นชุมชนที่ประกอบ อาชีพกสิกรรม ตั้งอยู่และพัฒนาได้ ด้วยระบบ

อาวุโส โดยชาวอโศกเคารพศรัทธากันด้วยศีล มีการสืบทอดวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรม ของตนเอง

3. รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ เกิดจากการนำรูปแบบขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชุมชนเป้าหมาย ประกอบการวิเคราะห์ จากเครื่องมือหลายประเภท การศึกษาเอกสาร การศึกษาปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ทั้งที่ได้รับการแก้ไขแล้ว และที่ยังคงเป็นปัญหา กระบวนการแก้ไขปัญหาของชุมชน การ

แยกประเภทความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง แหล่งความรู้ แหล่งภูมิปัญญา กับระบบบ้านวัดโรงเรียน ประกอบกับความเป็นไปได้ของแต่ละชุมชนในการใช้ความรู้และภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาชุมชน และการดำเนินชีวิต โดยใช้แนวคิดเกี่ยวกับความรู้ในตัวคน หลักพระพุทธศาสนา ได้แก่ไตรสิกขา ที่สังสมเป็นปัญญาพละ ทำให้พ้นจากภัยต่างๆ ซึ่งรูปแบบที่สังเคราะห์และบูรณาการได้ สามารถนำมาปรับใช้ได้กับชุมชนทั่วไปและชุมชนชาวอโศก ตามภาพที่ 1

ภาพที่ 1 รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ ที่ใช้ได้กับชุมชนทั่วไปและชุมชนชาวอโศก

การสร้างรูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ ที่มองหลายมิติทั้งด้านสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ พุทธศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ ได้รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่ใช้กับชุมชนทั่วไปและชุมชนชาวอโศก คือ การประสานร่วมมือกันอย่างกลมกลืนระหว่างบ้านวัดโรงเรียน อาศัยปัจจัยนำเข้า คือ (1) แหล่งความรู้ได้แก่ องค์กรชุมชน และ สื่อ (2) แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ คน และกิจกรรมต่างๆ มีกระบวนการเรียนรู้หลายรูปแบบ แล้วนำมาลงมือปฏิบัติจริง และใช้ศีล สมาธิ ปัญญาเป็นรากฐานแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ ทำให้เกิดความรู้ในตัวคน สิ่งสมเป็นพลังปัญญา ส่งผลให้รอดพ้นจากภัยคือปัญหาที่มีอยู่

เนื่องจากชุมชนเป้าหมายทั้ง 4 ชุมชนมีบริบทที่ต่างกัน สามารถแยกออกได้เป็น 2 ประเภท คือ (1) ชุมชนทั่วไป ได้แก่ ชุมชนบ้านดอนหมุ และชุมชนบ้านตำแย (2) ชุมชนชาวอโศก ได้แก่ ชุมชนราชธานีอโศก และชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง จากปัญหาที่พบคือ ปัญหาของชุมชนบ้านดอนหมุ และชุมชนบ้านตำแย ซึ่งเป็นชุมชนทั่วไปในการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ วัดและโรงเรียน ทำหน้าที่คนละส่วน กิจกรรมของวัดเน้นเนื้อหาทางธรรมะและการปฏิบัติน้อย ประชาชนชาวบ้านซึ่งเป็นแหล่งความรู้และภูมิปัญญาในชุมชนมีบทบาทในการถ่ายทอดแก่เด็กและเยาวชนน้อย ชาวชุมชนมีหนี้สินโดยไม่จำเป็น ภูมิปัญญาดั้งเดิมบางอย่างถูกละเลย และกำลังจะสูญหาย ชุมชนราชธานีอโศกขาดการสังเคราะห์องค์ความรู้ ที่มีความแตกต่างในการนำมาใช้ในสาขาเดียวกัน การรักษาความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อยและการรักษาสมบัติของส่วนกลางยังไม่ได้เท่าที่ควร ผู้รับผิดชอบงานขาดทักษะในการบูรณาการด้านวิชาการ การเคลื่อนไหวทางการเมืองเป็นอุปสรรคต่อการเผยแพร่องค์ความรู้และภูมิปัญญา ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง มีปัญหาความขัดแย้งทางความคิดภายในชุมชน ขาดผู้นำในพื้นที่ที่เข้มแข็ง

จากปัญหาการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และบูรณาการทำให้ได้รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ ที่ใช้กับชุมชนทั่วไป และชุมชนชาวอโศก ดังนี้

รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้สำหรับชุมชนทั่วไป มีปัจจัยและกระบวนการสำคัญคือ คน และการรวมกลุ่มของคนในชุมชน ผู้มีหน้าที่ในการถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ต้องพัฒนาคุณธรรมและประสบการณ์ ให้สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีได้ กิจกรรมการรวมกลุ่มต้องเป็นกิจกรรมที่ชาวชุมชนได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน มีวิวัฒนาการจนเกิดกิจกรรมที่หลากหลาย แต่ละกิจกรรมมีความเชื่อมโยง เอื้อ เกื้อหนุนกัน จะสามารถรวมคนได้ เป็นช่องทางให้ผู้ที่มีความรู้และภูมิปัญญาอยู่ในตัว ได้แสดงบทบาทในการถ่ายทอด แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนเน้นเศรษฐกิจพอเพียง มีระบบบ้านวัดโรงเรียนที่ประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ชุมชนร่วมรับผิดชอบในการดูแลเด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ และผู้เจ็บป่วยในชุมชน ใช้หลักประชาธิปไตยในการอยู่ร่วมกันและมีไตรสิกขาเป็นตัวกำกับ เชิดชูคนที่มีความดี สร้างค่านิยมที่ดีงาม การคัดกรองความรู้จากภายนอกต้องยึดหลักผลประโยชน์ที่เป็นของชาวชุมชนและส่วนรวม ปัจจัยและกระบวนการดังกล่าวส่งผลให้เกิดการนำความรู้และภูมิปัญญาที่มีอยู่ในตัวคนออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์ เกิดการฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นขึ้นมาใหม่ คือ (1) เคารพผู้มีคุณธรรม รู้คุณค่าและเคารพผู้มีภูมิปัญญาและประสบการณ์สูง (2) การเอื้อเพื่อเกื้อกูลแบ่งปันกันภายในชุมชน และเครือข่าย (3) เกิดการช่วยเหลือกันทำงาน (4) เกิดความสัมพันธ์กันภายในชุมชนกลายเป็นความอบอุ่น เช่นเดียวกับระบบเครือข่าย

รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้สำหรับชุมชนชาวอโศก ซึ่งเป็นชุมชนจัดตั้งโดยเจตนา และชุมชนที่มีลักษณะทำนองเดียวกับระบบสาธารณโภคีของชาวอโศก ชาวอโศกมีชีวิตอยู่ร่วมกันเป็นหมู่กลุ่ม เพื่อวัตถุประสงค์ 2 ประการคือ

(1) การลดละกิเลส (2) การเสียสละให้กับสังคม กระบวนการเพิ่มพูนองค์ความรู้และภูมิปัญญา คือ (1) การลดทอน ลดอัตตา (2) นำแนวคิดที่ประสบความสำเร็จแล้วมาปรับใช้ และพัฒนาให้เหมาะสม การเพิ่มด้านวิชาการในฐานะงานของชุมชน ร่วมมือกับองค์กรจิตอาสา การวิจัย การใช้วิถีปฏิบัติให้เป็นโอกาสในการบำเพ็ญบุญ ซึ่งจะส่งผลให้มีพัฒนาการในการลดละกิเลส และการเสียสละให้กับสังคมได้มากขึ้น การลดทอนได้จะเกิดวัฒนธรรมใหม่ เช่น การรับประทานอาหารรสจืด จะส่งผลดีต่อสุขภาพกายและจิต กลายเป็นวัฒนธรรมปฏิบัติสืบไป การลดอัตตามานะได้ทำให้เกิดความอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เคารพกันด้วยระดับของศีล การนำแนวคิดที่ประสบความสำเร็จแล้วมาปรับใช้ และพัฒนา ทำให้เกิดการเคารพผู้อื่น การลดอัตตามานะและการทำงานที่ได้รับการปรับปรุงพัฒนาดีแล้ว จะส่งผลต่อการเอื้อเฟื้อ เกื้อกูล แบ่งปันให้กับสังคม ปฏิบัติจนเป็นประเพณี เช่น การจำหน่ายอาหารในราคา 0 บาท (ให้รับประทานโดยไม่ต้องจ่ายเงิน) เป็นนวัตกรรมใหม่ให้กับสังคม

อภิปรายผล

จากสรุปผลการวิจัย มีประเด็นที่น่าสนใจที่นำมาอภิปรายผลได้ ดังนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีแหล่งที่มา 2 แหล่งใหญ่ๆ คือ คน และกิจกรรมต่างๆ คนจึงเป็นแหล่งภูมิปัญญาที่สำคัญ เนื่องจากการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่มีอยู่ในตัวบุคคล ส่งผ่านให้บุคคล ทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ นอกจากถ่ายทอดผ่านกระบวนการเรียนรู้แล้ว ยังมีวิธีซึมซับจากการอยู่ใกล้ชิดโดยไม่รู้ตัว ตั้งแต่เกิดได้รับการถ่ายทอดจากครอบครัว พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ ที่คอย ชัดเภา อบรมสั่งสอนลูกหลาน ให้เป็น คนดีมีศักยภาพ จากนั้นได้เรียนรู้จากผู้นำ เช่น พระ ผู้อาวุโสในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ วราภรณ์ หลวงมณี (2544) ที่พบว่า แหล่งสารสนเทศภูมิปัญญาชาว

บ้านส่วนใหญ่ คือ แหล่งบุคคล รูปแบบการจัดการสารสนเทศที่เหมาะสมกับการทำงานในลักษณะเครือข่าย ได้แก่ การจัดหาและผลิตสารสนเทศภูมิปัญญาชาวบ้านจากตัวบุคคล จากการวิจัยของ ศิรานุช อ่อนอัน (2548) พบว่า การดูแลรักษาสุขภาพแบบดั้งเดิมและสืบทอดกันมาได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษโดยครอบครัว เครือญาติ และเพื่อนบ้าน นอกจากนั้นได้เรียนรู้จากผู้นำ เช่น พระ ผู้อาวุโสทั้งภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง ซึ่งเป็นผู้รู้หรือภูมิปัญญาในการรักษาสุขภาพ ข้อสรุปเชิงทฤษฎี เกี่ยวกับการเรียนรู้จากสังคม (Social Cognitive Theory) พบว่าพฤติกรรมของมนุษย์ เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปมีผลมาจากปัจจัยทางสภาพแวดล้อมและปัจจัยส่วนบุคคลร่วมกัน โดยการสังเกต หรือการเลียนแบบพฤติกรรมของตัวอย่าง (Bandura, 1986)

2. การบูรณาการรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นรูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ โดยการจัดหมวดหมู่ข้อมูลที่ได้จากพื้นที่วิจัย เพื่อให้ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับ แหล่งความรู้และแหล่งภูมิปัญญาชุมชน มีข้อค้นพบที่สามารถนำมาสร้างรูปแบบได้ คือ แหล่งความรู้ประกอบด้วย (1) องค์กรชุมชน ได้แก่ ฐานงานศูนย์เรียนรู้ชุมชน สถานศึกษา องค์กรเครือข่าย (2) สื่อ ได้แก่ โทรทัศน์ หอกระจายข่าว หนังสือ ตำรา แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วย (1) คน ได้แก่ นักบวช พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ ปราชญ์ชาวบ้าน (2) กิจกรรมต่างๆ ได้แก่ กิจกรรมของวัด กิจกรรมตามฮีตคอง ข้อค้นพบดังกล่าวเป็นภาพรวม ที่ให้สามารถมองเห็นและนำไปสร้างรูปแบบที่สื่อให้พอเข้าใจ แต่สภาพความเป็นจริงแล้ว ไม่มีการแยกส่วนขาดออกจากกัน ในการถ่ายทอดความรู้จะมีการสอดแทรกภูมิปัญญาแบบบูรณาการเข้าไปด้วยเสมอ เช่น ศูนย์เรียนรู้ชุมชนที่จัดเป็นแหล่งความรู้ นอกจากการให้ความรู้ในเรื่องที่จะเป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตและพัฒนาชุมชนแล้ว ยังสอดแทรกคุณธรรม วัฒนธรรม รณรงค์ให้ลด ละ เลิก อบายมุข สถาน

ศึกษา นอกจากให้ความรู้ตามหลักสูตรแล้ว ยังมีกิจกรรมเพื่อปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมไปด้วย เช่นเดียวกัน แหล่งภูมิปัญญาที่มีการสอดแทรกความรู้ด้านต่างๆ ไปด้วย พ่อแม่ปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมแก่ลูกหลานขณะเดียวกันก็ถ่ายทอดความรู้ด้านต่างๆ ไปด้วย เช่น การทำไร่ ทำนา ทำอาหาร แหล่งความรู้และแหล่งภูมิปัญญา จะมีการบูรณาการกันไป ตามองค์ประกอบ ปัจจัย พ่อแม่ บางครอบครัวเป็นแหล่งความรู้ บางครอบครัวเป็นแหล่งภูมิปัญญา บางครอบครัวเป็นได้ทั้งแหล่งความรู้และภูมิปัญญา ประชาชนชาวบ้านบางคนเป็นแหล่งความรู้ บางคนเป็นแหล่งภูมิปัญญา บางคนเป็นได้ทั้งสองแหล่ง การถ่ายทอดก็นำสิ่งที่มีอยู่ในตัวคนออกมาสู่ผู้รับที่มีทั้ง 2 ส่วนเช่นกัน

สอดคล้องกับงานวิจัยของ ชนิษฐา ศรีรัตน์ (2538) พบว่า แหล่งความรู้ดั้งเดิม เริ่มจากสถาบันครอบครัว ได้แก่ พ่อแม่ และเครือญาติอาวุโส ได้ถ่ายทอดความรู้เรื่องอาชีพ การดำรงชีวิตเพื่ออยู่รอด และการอบรมกล่อมเกลาด้านศีลธรรม จริยธรรมแก่สมาชิกในครอบครัว แหล่งความรู้ดั้งเดิมต่อจากสถาบันครอบครัว คือ พระและผู้ที่เคยบวชเรียนมาก่อน ถ่ายทอดเรื่องราวของศาสนา ศีลธรรม และการรู้หนังสือให้กับสมาชิกที่บวชเรียน

ข้อเสนอแนะ

1. ชุมชนบ้านดอนหมุ่ มีกลุ่มผู้นำที่เข้มแข็ง ร่วมมือกันประกอบกิจกรรมชุมชนในรูปแบบของคณะกรรมการ อย่างได้ผล เป็นกลุ่มบุคคลที่มีประสบการณ์ในการขับเคลื่อนชุมชน ให้สามารถพึ่งตนเองได้ รัฐบาลควรให้บุคคลที่มีลักษณะดังกล่าว ได้มีโอกาสร่วมกำหนดนโยบายและแผนงาน ในระดับประเทศ

2. บ้านตำแยกำหนดกฎระเบียบของชุมชนจากสมาชิกชุมชน ทำให้ได้รับความร่วมมือและปฏิบัติตามกฎระเบียบที่กำหนดอย่างดี การกำหนดกฎระเบียบของชุมชน องค์กรชุมชน ควร

มาจากประชาชนในการรับทราบปัญหาและหาแนวทางแก้ไขโดยอาศัยกฎระเบียบเท่าที่จำเป็นเท่านั้น ซึ่งไม่ควรให้มีมากเกินไป (การมีกฎระเบียบน้อย แสดงถึงความเจริญด้านจิตใจของคนในองค์กร)

3. ชุมชนราชธานีอโศก และชุมชนชาวอโศกทั่วไป ผู้ใหญ่และเยาวชนในชุมชนร่วมกันดูแลเด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ ผู้เจ็บป่วยในชุมชน โดยถือเสมือนเป็นคนในครอบครัวเดียวกัน ชุมชนทั่วไปควรร่วมกันดูแลบุคคลดั่งกล่าว และช่วยเหลือกันในรูปของกองทุนสวัสดิการ

4. ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง เรียนรู้ในการแก้ไขปัญหาการเพาะปลูก การแก้ไขปัญหา นำท่วมขัง และหาความลงตัวในการจำหน่ายอาหารมังสวิรัตินราคา 0 บาท ชุมชนที่มีความมุ่งมั่นที่จะแก้ไขปัญหา ต้องใช้การลงมือทดลอง ความอดทน รอคอย ปรับปรุงและพัฒนาไปจนเกิดความลงตัว โดยอาศัยการเรียนรู้ร่วมกัน

5. ควรศึกษากระบวนการเรียนรู้ควบคู่กับการปฏิบัติของชุมชนเป็นรายบุคคลและกลุ่มบุคคล

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณงานบัณฑิตศึกษา คณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ที่ได้มอบทุนสนับสนุนการจัดทำวิทยานิพนธ์ ในปีการศึกษา 2553 ขอขอบคุณ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ที่ได้มอบทุนสนับสนุนการตีพิมพ์เผยแพร่ผลงานระดับนานาชาติ ในปีการศึกษา 2555 รวมทั้งผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ที่ช่วยให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงด้วยดี

เอกสารอ้างอิง

- ขนิษฐา ศรีรัตน์. (2538). แหล่งความรู้และกระบวนการจัดการแหล่งความรู้ในชุมชน. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชาย โพธิ์สิตา. (2550). ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- ทศพร ท่องเที่ยว. (2546). การเรียนรู้สู่การทำแผนงานและสร้างเครือข่ายเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี
- วราภรณ์ หลวงมณี. (2544). การจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาชาวบ้านของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ศิริานุช อ่อนอัน. (2548). กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาการรักษาสุขภาพของชาวไทเขิน : กรณีศึกษากันป่าไฟ หมู่ที่ 4 ตำบลช่อแล อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- สนั่น ชูสกุล. (2552). "เราสร้างโอกาสร่วมกันในการพัฒนาสังคม", บทบาทองค์กรพัฒนาเอกชนในการจัดการความรู้ชุมชน บทเรียนจากอีสาน. <http://us.thaingo.org/webboard/view.php?id=1580>. 15 กันยายน, 2552.
- เสรี ชาหลา และเรื่องยศ จันทรคีรี. (2544). กระบวนการเรียนรู้ของประชาชน คือ แนวทางพัฒนา ชุมชน และวิกฤตชาติ. นครสวรรค์ : วิถีการพิมพ์.
- Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.